

מסקנות

נח – מותר להחיותו, ומותר גם לתת לו לגור בארץ.

ג. נתינה לגוי שיש כלפיו חובה של הכרת טובה, אינה מוגדרת כ"מתנת חינם", ואין בה משום "לא תחנם".

א. מותר ליהודי לרפא גוי המכירו, אף בחינם, משום "איבה".

ב. גוי שאינו עובד ע"ז, ומקיים את שבע מצוות בני

סימן כג**עמידה בשעת הצפירה ביום הזיכרון****ראשי פרקים**

שאלה

א. איסור ההליכה בחוקות הגויים

ב. טעם המנהג לעמוד לכבוד הנופלים

ג. חובת העמידה בצפירה מדין "איבה"

תשובה

מסקנות

שאלה *

ביום הזיכרון לחללי מערכות ישראל וביום הזיכרון לשואה ולגבורה מקובל להשמיע צפירה ממושכת, וכל הציבור נדרש לעמוד אז דום כדי לכבד את זכר הנופלים והנספים. היו שערערו על מנהג זה בטענה שיש בו משום הליכה בחוקות הגויים. יש לשאול א"כ, האם יש לעמוד בשעת הצפירה באותם ימים או עדיף להימנע מכך?

א. איסור ההליכה בחוקות הגויים

בש"ע (יו"ד סי' קע"ח סעי' א') כתב הרמ"א בשם המהרי"ק (שורש פ"ח):

וכל זה אינו אסור אלא בדבר שנהגו בו העובדי כוכבים לשט פריצות... או בדבר שנהגו למנהג ולחוק ואין טעם בדבר... ושיש בו שמץ עבודת כוכבים מאבותיהם. אבל דבר שנהגו לתועלת, כגון שדרוך שכל מי שהוא רופא מומחה יש לו מלבוש

* מוצאי שבועות תנש"א.

מיוחד... מותר ללבושו. וכן שעושין משום כבוד או טעם אחר, מותר.

והרמ"א הוסיף בשם הר"ן (לר"ף ע"ז דף ב' ע"ב ד"ה שורפין):

ולכן אמרו, שורפין על המלכים אין בו משום דרכי האמורי.

ובביאור הגר"א (ס"ק ז') כתב שהר"ן הוכיח כן מהסוגיא בע"ז (י"א ע"א) הדנה באיסור משום חוקות הגויים שיש בשריפה הנעשית לכבודם של מלכים שמתו:

...דרבנן סברי שריפה חזקה היא. והא תניא: שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורין ואי חזקה היא, אנו היכי שרפינן, והכתיב "ובחוקותיהם לא תלכו" אלא דכו"ע שריפה לאו חזקה היא אלא חשיבותא דיא.

ופירש הר"ן (שם), שכוונת הגמרא לומר שיש טעם בדבר, שבגלל כבוד המלך שורפין עליו את כל חפציו האישיים ולא ישתמש בהם אחר. והגר"א הקשה עליו מהגמ' בסנהדרין (נ"ב ע"ב), שם משמע להיפך. וכך נאמר שם במשנה:

מצוות הנהרגין, היו מתיזין את ראשו בסיף, כדרך שהמלכות עושה. ר' יהודה אומר: ניזול הוא לו. אלא מתיזין את ראשו על הסדן וקוצץ בקופץ. אמרו לו: אין מיתה מנוולת מזו.

ועל כך נאמר בגמרא:

תניא: אמר להן ר' יהודה לחכמים: אף אני יודע שמיתה מנוולת היא, אבל מה אעשה, שהרי אמרה

וצ"ע במה היו הורגים, הרי התזת הראש לא כתובה בתורה, וע"כ היו הורגים בסייף גם ללא הפסוק. זוהי כנראה קושיית הגר"א.

ולענ"ד נראה לומר שאם לא היה כתוב בסייף בתורה היה הנידון נהרג בכל מיתה אחרת. ואע"פ שהמלכות נוהגת בסייף, והיא מיתה הנחשבת טובה לענין זה בעיניהם; אנו לא היינו עושים כן, כי אין זו המיתה הטובה ביותר בעולם. והרי הרבה מיתות ישנן, ואין טעם והיגיון דווקא למיתה זו. אמנם יחסית לקופיץ זוהי מיתה פחות מנוולת, אך הרעלה למשל היא מיתה פחות מנוולת מסייף. (מיהו עדיין קשה שמאחר שהמלכות עושה כן מטעם כלשהו, אין איסור בדבר, ויש לומר שאכן אין לה טעם וכדלעיל). א"כ אין להקשות מדוע צריך פסוק בסייף.

אך קשה א"כ, מדוע צריך פסוק לדין "שורפיץ על המלכים"? ויש לומר שגם לר"ן היתה ה"א לומר שאין בשריפה על המלכים רק כבוד. שהרי באמת הדבר תמוה, אמנם כבוד המלכות הוא שלא ישתמש הדיוט בשרביטו של מלך; אך מלך אחר, מה בכך? אדרבה, זה כבוד המלכות (עי' רמב"ם הל' מלכים פ"ב ה"א)! ותפ"ס זה, שהכל שייך למלך אישי מסויים ועם מותו הכל נשרף, אינה הגיונית עפ"י תפיסתנו, ולכן צריך פסוק להתיר זאת. (וייתכן שיש כאן שמץ האלהה של המלך). ומה שהגמ' במסכת ע"ז (שהובאה לעיל) כתבה שזהו לכבודם, אמנם כן הוא, אך עדיין צריכים אנו לפסוק שיגדיר לנו אם כבוד כזה הוא אכן כבוד; שהרי אפשר לכבד דווקא ע"י שמירת החפצים האישיים.

ולמעשה כתבו הגר"ע יוסף (שר"ת יביע אומר ח"ג סי' כ"ד) והגר"ב ז'ולטי "נועם" ח"ב עמ' קס"א-ק"ע), שמחלוקת סוגיות היא: והר"ן והמהרי"ק פסקו כסוגיה בע"ז. ולדעתם זוהי דעת רוב הראשונים. אלא שהגר"ב ז'ולטי כתב שאעפ"כ ראוי לחוש לדעת הגר"א.

מיהו הגר"א עצמו (בליקוט שם) התייחס לסברת התוס' שכתבו שגם במקום שיש טעם הגיוני למנהג יש לאסור משום חוקות הגויים,

תורה "ובחוקותיהם לא תלכו". ורבנן - כיון דכתיב בסייף באורייתא. לא מינייהו קא גמדין.

והקשה הגר"א: הרי טעם גדול יש בדבר שהורגים בסייף ולא בקופיץ, כי סייף פחות מנוול את הנהרג מאשר קופיץ, וא"כ למה לן פסוק? וכן נאמר בהמשך הגמרא (סנהדרין שם): דאי לא תימא הכי, הא דתניא שודפין על המלכים... והכתיב "ובחוקותיהם לא תלכו"? אלא כיון דכתיב שריפה באורייתא... לאו מינייהו קגמדין.

וקשה, הרי לדעת הר"ן, כיון שיש טעם בדבר, ששורפין על המלכים משום כבודם, הדבר צריך להיות פשוט שמוטר, ולמה לי פסוק? ואכן מכוח קושיות אלו הוכיחו התוס' (סנהדרין שם ד"ה אלא; ע"ז שם ד"ה ואי) שיש שני סוגים של חוקות הגויים:

א. חוק לע"ז - אסור אפילו כשיש פסוק להתירו. וכמו מצבה שהיתה אהובה בזמן האבות ונאסרה לאחר מכן (עי' רש"י דברים י"ז כ"ב).

ב. חוק של הבל ושטות - מותר רק אם התורה התירה אותו במפורש.

ולפי זה סובר הגר"א כתוס' (ע"ז י"א ע"א ד"ה ואי) ששריפה על המלכים מותרת בגלל חשיבותה. ואין כוונתו לומר כמו הר"ן שהדבר מותר בגלל כבודו של המלך, וא"כ יש טעם בדבר, אלא שאין כאן כוונה לע"ז; וכמו שהגמ' במסכת ע"ז (מ' ע"ב) מחלקת בין אנדרטא לכבוד המלך לבין פסל העשוי לאלוה. כי דרכם של המלכים בימי קדם היתה להחשיב את עצמם לאלוה, ולכן שריפה עליהם יכולה להיות פולחן לע"ז. ומשום כך צריכה היתה הגמ' לומר שהדבר נעשה לכבודם כמלכים ולא כפולחן לע"ז. אך לא זו הסיבה להתיר, אלא הפסוק. וא"כ התוס' חולקים על הר"ן והמהרי"ק, ומהש"ס מוכח כדבריהם.

והגר"א עצמו ניסה לתרץ את דברי המהרי"ק, וכתב שלדעתו באמת אין טעם להריגה דווקא בסייף, ולכן צריכים פסוק להתירו. ואם לא היה כתוב בסייף בתורה, לא היו הורגים כלל בסייף.

חיינו נוהגים כך במצב בו אנו נתונים בבואנו לחפש דרך הולמת לכבד את הנופלים, שתהיה מקובלת על כל הציבור! (ובפרט שיש בכך רושם גדול, שכל המדינה נעצרת לכמה דקות דומיה בעצם היום לזכרם של הקדושים ה"ז).

ואין לומר דהא גופא, שהציבור אינו מסוגל ללמוד משניות ולומר קדיש, זהו עצמו משום שהוא הולך בחוקות הגויים. אמנם נכון: הגורם למצב זה היה חיקוי לגויים; אך כרגע הדבר נעשה מתוך הרגל ולא מתוך חיקוי לגויים. ורוב רובו של הציבור תינוק שנשבה הוא.

ואף במקורותינו מצינו עמידה לכבוד. נאמר בתורה (ויקרא י"ט ל"ב) "מפני שיבה תקום". ובמשנה (ביכורים פ"ג מ"ג) נאמר שהאומנין שהיו בירושלים היו עומדים לכבוד מביאי הביכורים. וכן כתב הט"ז (יו"ד ס"י שס"א ס"ק ב') שיש לעמוד בפני כל העושה מצוה. והט"ז שם הקשה על כך ממה שנאמר במסכת מועד קטן (כ"ה ע"א), שם משמע שמן הראוי לעמוד גם בפני תלמידי חכמים שמתו. מיחו הש"ך (נקה"כ שם) דחה את ראייתו. וגם הט"ז עצמו דחה ואמר שהמדובר במת תלמיד-חכם דווקא. אך מפשט לשון השו"ע (שם, סעי' ד') עולה קצת כדברי הט"ז בקושייתו. ואלו דבריו:

אפילו במקום שאינו צריך ללוות את המת, צריך לעמוד מפניו.

משמע שמפני המת עומד, ולא רק מפני המתעסקים בו. אמנם המדובר שם כשהמת לפנינו, ולא בעמידה לזכרו של המת. עכ"פ מצינו שם עמידה לכבוד אדם שמת. וא"כ העמידה כשלעצמה לכבוד המת אינה מאפיינת מנהג גויים דווקא.

והנה ברמב"ם (הל' ע"ז פי"א ה"א) הנוסחה המקורית (בהוצאת מוסד הרב קוק) היא: "אין הולכין בחוקות העובדי כוכבים" ולא "גויים". משמע שאין איסור ללכת בחוקות גויים סתם, אלא רק בחוקות עובדי עבודה זרה. אולם הרמב"ם עצמו סובר שהנוצרים עובדי ע"ז הם. וא"כ, אם נניח שמנהג זה נלמד מהמדינות הנוצריות, נראה

והוסיף שרק ללמוד מהם אסור; אך דבר שהיינו עושים זולתם – מותר; וכן במלבושים. וכנראה רצונו לומר שאם גם בלעדיהם היינו עושים את אותו לבוש – מותר. ורק מלבושים המיוחדים להם אסורים. ובכוונתו נראה לענ"ד לומר שכל דבר שהשכל האנושי או הטעם האנושי היה מקובל עלינו גם בלעדיהם, אין בו משום "חוקותיהם". כי אין כאן חיקוי, אלא שימוש בדבר שהשכל האנושי וחוש היופי האנושי משותפים בו לכולנו.

ואכן מצינו שסברה אנושית שווה לגז"כ, שכן הגמ' שואלת בכל מקום: "למה לי קרא, סברא הוא?" וכן נאמר "חכמה בגויים תאמין". ולכן נראה לענ"ד שגם לדעת התוס' והגר"א אין איסור בדבר הגיוני, שגם אלמלא הגויים היינו עושים אותו מסברא שלנו. (ועי' שו"ת "בני בגים" ח"ב סי' ל').

ב. טעם המנהג לעמוד לכבוד הנופלים

לאור מה שאמרנו, שכל מנהג שאף אנו מסכימים להיגיון שיש בו, אין בו משום חוקות הגויים, צ"ע מה הדין בצפירה הנשמעת ביום הזיכרון. שכן יתכן שאף אנחנו היינו מגיעים לדבר זה גם בלעדיהם. אמנם אין ספק שמאחר שיש לנו מנהגי אבילות משלנו, מסתמא לא היינו נזקקים לדבר אחר, והיינו מסתפקים בלימוד משניות, אמירת קדיש ואזכרה כמקובל. ואדרבה, יש טעם לפגם בכך שאין אנו מסתפקים במנהגי ישראל המקובלים מדור דור, ויוצרים לנו מנהגים חדשים אשר לא שערום אבותינו. ומ"מ גם אנחנו – אם היינו רוצים לשתף במעמד ציבורי את כל הציבור, כולל את אלו בתוכו שאינם מסוגלים להתפלל וללמוד, כגון הדיוטות וילדים, ואלו שלא למדו ואינם מסוגלים ללמוד – יתכן שבעצמנו היינו מגיעים לרעיון שעמידה בזמן הצפירה לכבוד הנופלים היא הדרך הנאותה. ומה בכך שלמדנו את הדרך הזאת מהגויים? הרי עמידה לכבוד אינה דבר מיוחד לגויים, היא יחס אנושי כללי! וגם אנחנו

צ"ו בתשובה), אך הציבור הרחב אינו מבין בכמה עמל התורה נקנית. וכתוצאה מכך נוצר מצב מוזר, שבו רוב הציבור אינו מבין מדוע רק הוא מסכן את עצמו למען הכלל; והמינימום שהוא מצפה לו הוא יחס של כבוד לנופלים. ואם הצד השני לא יגלה יחס של כבוד, האיבה עלולה להגיע לסכנת נפשות ממש, וד"ל.

אמנם נימוק זה תקף יותר ביחס ליום הזיכרון לחללי צה"ל; אך גם ביום השואה, העובדה שהלק מהציבור אינו עומד בשעת הצפירה נתפסת בהגיגונם של האחרים כפרישה מן הכלל, ויש כאן חשש גדול לאיבה.

תשובה

יש לעמוד בזמן הצפירה בימי הזיכרון לחללי צה"ל ולחללי השואה, ואין לחשוש לאיסור מצד חוקות הגויים. וזאת מפני שמנהג זה אינו מנהג של עכו"ם, ואף יש לו טעם הגיוני. ויש פוסקים רבים שאפשר לסמוך עליהם להקל בשאלה זו. ובגלל המצב העדין בו עם ישראל נמצא, יש לחוש גם לאיבה, ולכן יש לעמוד בשעת הצפירה. (ומן הראוי לומר בשעת העמידה את תפילת "יזכור" או "אב הרחמים" וכדומה).

מסקנות

- א. לדעת רוב הפוסקים, איסור "ובחוקותיהם לא תלכו" אינו אמור במנהג שיש לו טעם הגיוני, ואין חשש שיש בו סרך עבודה זרה.
- ב. גם לדעה המחמירה, איסור זה אינו אמור במנהג שגם אילו הגויים לא היו נוהגים כמותו היינו מנהיגים אותו מכוח ההיגיון שלנו.
- ג. יש לחוש ל"איבה" לא רק ביחסים שבין יהודים לגויים אלא גם ביחסים שבין יהודים ליהודים אחרים.

שיש לאסור. מיהו כיום שרוב העולם אינו אדוק בדתו, אין הגויים עובדי ע"ז אלא גויים סתם, ואין איסור לעשות כמעשיהם.

והיעב"ץ (ח"ב סי' ט"ו ד"ה ומש"ע) כתב שרק בקום ועשה אסור ללכת אחריהם, אך בשב ואל-תעשה – מותר. וא"כ ההולך ברחוב ושומע צפירה ונעצר, אינו עובר עבירה, גם אם נחוש לדעה האוסרת. אך מי שיושב בביתו ורוצה לקום, יתכן שיש להחשיבו כעושה מעשה, וצ"ע. ומסרו לי אנשים שעלו מחו"ל שהם אינם מכירים מנהג כזה בחו"ל. וא"כ זוהי המצאה ישראלית מקורית, ואין בה שאלה של הליכה בחוקות הגויים. מיהו דבר זה טעון בדיקה, אם באמת אין כאן חיקוי של הנכרים.

ג. חובת העמידה בצפירה מדין "איבה"

והנה, גם אם נניח שיש כאן איסור של הליכה בחוקות הגויים, יש לדון בנושא זה מצד "איבה". שזה פשיטא שאם יהודי היה חי בין הגויים, וביום הזיכרון לחלליהם היו עומדים – היה חייב גם הוא לעמוד; ואם לא היה עומד, היה גורם לאיבה בינו לביןם. ומצינו שהתירו לפעמים אפילו איסורי תורה משום "איבה" (עי' שו"ת דברי-חיים ח"ב, או"ח סי' כ"ה). ומדוע לא נחוש לאיבה בינינו לבין יתר עם ישראל?

ואין לומר שדין "איבה" נאמר רק על היחסים שבין ישראל לאומות העולם. שהרי מצינו "איבה" גם בין חברים לבין עמי הארץ (עי' חגיגה כ"ב ע"א).

ועוד, אמנם כולנו בני איש אחד נחנו. אבל המצב הנוכחי, בו חלק מהעם משרת בצבא ומקריב קרבנות יוצר מתיחות בינו לבין חלקים אחרים בעם. אמנם יש הצדקה לדחיית גיוסם של בני ישיבות שתורתם אומנותם (עי' לקמן סי'